

Arktiskt vadarsträck över Lindesbergs kommun

Tomas Haraldsson

Jag tror att de flesta av klubbens/kommunens aktiva skådare har en egen "specialitet" när de åker ut och skådar. En lokal, en viss art/artgrupp eller ett särskilt fenomen som de ofta riktar sin skådning mot. Begrepp som rovfåglar vid Sjömosjön, ringmärkning vid Hagaberg och sträckskådning vid Sällingsjön får nog några av oss att känna igen sig.

Det är nog inte helt obekant att mina favoritställen är Sörbysjön, Rynninge och på senare år också Stor-Våringen. En av fågelårets mest spännande perioder, enligt mig, är sensommaren då de arktiska vadarna passerar söderut. Då är den sistnämnda lokalen en av de allra bästa i vår del av Västmanland.

I skrivande stund, 21/7, så är vadarsträcket i full gång och regnandet har haft helt fantastiska effekter på fåglarna. Åkrarna vid Finnåker står under vatten och på dessa har det gått ner ett hundratal kärnsnäppor med insprängda spov-, små- och mosnäppor!!

De arter jag kommer att beröra i denna artikel är de utpräglat arktiska: *Calidris*-släktet bestående av kärr-, spov-, kust-, små- och mosnäppa och sandlöpare samt kustpipare och myrspov.

En stor del av detta material är hämtat från mitt specialarbete i åk 3 på gymnasiet, "Arktiskt fågelsträck över Lindesbergs kommun".

När och var

Det är nästan uteslutande under återsträcket mot söder som dessa arter ses hos oss. Undantaget är mosnäppan som tenderar att oftare ses på våren i maj. Från de övriga arterna föreligger enstaka vårfynd f.f.a under sista majveckan, ofta i samband med regn och översvämningar.

Höststräcket pågår från början av juli till början-mittan av oktober. Kärnsnäppan är dock sedd redan i slutet av juni och så sent som de sista oktoberdagarna. Arterna har ett likartat sträckförlopp med adulta fåglar i juli-augusti och juvenila fåglar från slutet av augusti och framåt. Ett par arter uppvisar ett något tidigare datum. En stor del av spovsnäppefynden ligger runt mitten av juli och även mosnäppan har en rätt tidig sträcktopp och ses sällan i september.

Fyndbilden (avseende höststräcket enkelt) hos dessa arter i kommunen ser ut som följande:

Kustpipare

Sedd 15/7 - 17/10 med c:a 1-4 fynd per år. En tydlig topp av adulta fåglar i skiftet juli/augusti samt en svagare topp hos ungfågla i mitten av september. 1992 och 1998 var två riktiga toppår för arten med sju respektive drygt tio fynd! Under -92 sågs bl.a. tre flockar på 30, 32 och 105 ex sträckande över Grimsöområdet, ingen trakt man förknippar med vadare

precis. Var det bara ren tur att någon stod just där när flockarna hastade förbi?

Fynden -98 var nästan enbart under perioden 24/7 - 7/8, d.v.s. den klassiska toppperioden, med största flock på 22 ex. De flesta fynden är gjorda på välkända lokaler såsom Vagnhäll och Österhammarssjön.

Sandlöpare

Sedd 1/8 - 24/9. Denna vadare är en riktig högoddsare i vår kommun med endast tre fynd. Arten är riktigt ovanlig på sträck i inlandet och vad det gäller rastande fåglar så ska det vara exceptionella förhållanden/rastplatser. De tre fynden hos oss är:

- 1 ex rastande Stråssabögen 24/9 1988
- 1 ex rastande Österhammarssjön 7/8 1989 (år med extremt lågvatten)
- 1 ex sydstreckande Österhammarssjön 1/8 1998

Kustsnäppa

Sedd 19/7 - september. Nio fynd finns av denna vadare där det första gjordes redan 1955. En tydlig uppdelning av fynden finns då fyra är från perioden 19/7 - 7/8 och fyra mycket koncentrerade till 24/8 - 3/9 (det nionde opreciserat "september"). Av de första fyra så avser tre av dem sträckande fåglar medan hos de sista fyra så är det tvärtom, tre fynd av rastande fåglar. Samtliga fynd avser 1 ex förutom tre noteringar av 85, 18 resp. 7 ex, samtliga sträckande.

Vagnhäll/Stor-Våringen står för hela fyra fynd och är enda lokalen med mer än ett fynd.

Spovsnäppa

Sedd 8/7 - 4/9 samt ett sent fynd 29/9. Ett 20-tal fynd finns av denna vadare

från vår kommun. Tyvärr verkar den ha minskat kraftigt men det är nog snarare bristen på lämpliga rastlokaler som är orsaken, fram till i år fanns endast ett fynd efter 1994. Hagabergsdammen har härbärgerat i särklass flest spovsnäppor, minst tio rapporter finns därifrån. En mycket tydlig topp av gamla fåglar är under mitten av juli och en mindre topp av ungfåglar i augusti andra halva. Arten uppträder alltså tidigare under sommaren och ungfågla ses inte lika sent som t.ex. kärnsnäppa och kustpipare.

Tre fynd är från Österhammarssjön (därav två från åren med lågvatten, vilka har varit 1989- och 94) och minst fyra från Vagnhäll. Oftast rör fynden enstaka fåglar men både i Österhammarssjön och vid Hagaberg så har ex setts tillsammans. Ett fynd från 1998 gäller två ungfåglar som gick ner i en anlagd våtmark vid Gammelbo tillsammans med hela 22 småsnäppor och åtta kärnsnäppor.

Kärnsnäppa

Sedd 3/7-12/10 samt 31/10 (funnen död). Den i särklass flitigaste *Calidris*-besökaren i vår kommun med totalt runt 100 fynd och c:a 3-8 per år. De gamla fåglarna har en topp i juli-början av augusti medan ungfågla är talrikast under september, det är även då de största flockarna setts. Största noterade flock är hela 80 ex i Österhammarssjön 11/9 1976 och från samma lokal även 40 ex den 27/9 1992. De gamla fåglarnas sträck är inte lika talrikt, 30 ex vid Österhammarssjön den 6/8 1989 är den största flocken.

Vagnhäll dominerar som lokal följt av Hagabergsdammen och Österhammarssjön. På förstnämnda plats är fynden fördelade från mitten av juli till 7/10 med som mest 19 ex den 17/9 1980. Lite un-

derligt är att man sällan ser rent sträckande kärnsnåppor utan nästan bara rastande. Förhållandet är tvärtom vad det gäller de större arterna myrspov och kustpipare. Några fynd av sydsträckande flockar finns från t.ex. Österhammarssjön.

Mosnäppa

Sedd 1/7 - 31/8. Rastar årligen med några fynd på våren i maj och något enstaka på återsträcket i juli-början av augusti. Arten är något av en utstickare i sammanhanget och hör kanske inte hemma lika bra här som de andra. Rastar gärna i sumpig och vegetationsrik *Tringa*-miljö och är sällan en fågel man ser översträckande. Hagabergsdammen är en av de mest frekventa lokalerna men även Sjömo- och Sörbyssjön har ett flertal fynd vardera.

Småsnäppa

Sedd 19/7 - 21/9. Ett 30-tal fynd fanns av arten fram till 1998 då det i slutet av augusti fullkomligen väldde ner småsnåppor (se senare del av artikeln). Hos denna art så bryts mönstret då de flesta fynden gäller rastande ungfåglar i skiftet augusti/september. Även här står Vagnhäll med flest fynd följt av Hagaberg samt två fynd vid Österhammarssjön.

Förutom flockarna under 1998 så har småsnåpporna uppträtt med 1-3 ex, dock oftast ensamma. Ett fynd rör 4 ex sydsträckande vid Sotaren, Stor-Väringen den 30/7 1998 vilket mig veterligen är det enda fyndet av rent sträckande fåglar. Fynden har inte någon uttalad topp i juli/augusti utan som sagt så är det ungfågarna i augusti/september som utgör de flesta fynden.

Myrspov

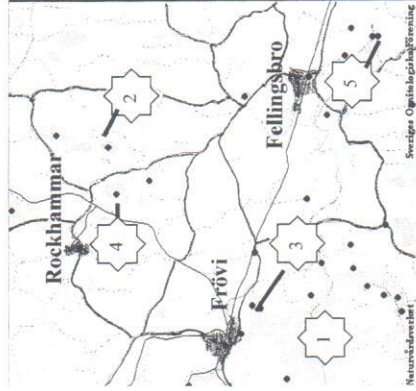
Sedd 13/7 - 2/9. Denna den största av de arktiska vadarna är sedd knappt 25 gånger och även här (jfr kustpipare) kan ett underligt mönster urskiljas. Fram till 1992 hade endast fem fynd gjorts men detta år sågs hela 269 ex fördelat på tio flockar/fynd under perioden 13/7-3/8. Bl.a sågs den 19/7 70+12 ex sydsträckande vid Björkö, Grimsö och 1+5+25+50 ex sydsträckande vid Storbron, Frötuna. 1998 skedde ett liknande massuppträdande med närmare tioalet rapporter från tiden 17/7-5/8 och 21/8. Den 24/7 passerade hela 130 ex förbi mot SV över Sotaren, Stor-Väringen. Den näst största är 125 ex sydsträckande vid Frövibro, Frövi den 2/9 1995.

Fynden under dessa båda toppår är som synes mycket koncentrerade till sista juli-dekaden.

Mig veterligen så har bara någon enstaka av sommar/höstfågarna rastat. Kanske är det den större storleken som gör att de inte gärna går ner där t.ex. kärnsnåppor rastar.

Bra lokaler

Det är fler än en gång som man avundsjukt blickat mot platser som Rynningeviken, Kvismaren, Asköviken eller Gni-en och gnällt över att vi inte har någon bra lokal här hemma. Visst, det vi har kan oftast inte mäta sig med dessa platser men det finns tillfällen då man står helt salig vid ställen som Stor-Väringen och Österhammarssjön. Detta är framför allt dessa två samt ett par till som har bidragit med noteringar av arktiska vadare i vår kommun.

Stor-Väringen med Vagnhäll och Sotaren (1). I mitt tycke kommunens kanske allra giftigaste lokal. Uppmärksammat tack vare Erik "Plur" Janssons flitiga fotograferande på den lilla klipphällen Vagnhäll, känd som Västmanlands kanske bästa lokal för skärpiparlärka på hösten. Vadarna är den stora attraktionen här ute och lokalen står i särklass vad det gäller flera arter. Sedda är bl.a. (antalet fynd) myrspov (6), kustsnåppa (4), kustpipare (minst 8) och spovsnåppa (minst 5). Kärnsnäppa (max 19 ex) är regelbunden liksom strandskata (max 26 ex) och rödbena (max 24 ex). Småsnåppa, större strandpipare och roskarl ses de flesta år.

De senaste åren har sensommarens vadarsträcket uppmärksamrats mer och regelbundna besök görs numera. Resultatet från denna bevakning har snarligen inte låtit vänta på sig:

Juli-augusti 1998 - rekordflockar av myrspov, strandskata och storskarv. Kust-, små- och kärnsnäppor, svärter, ängshök, småspov mm
Juli 1999 - rekordflock av rödbena och spovsnåppa. Dvärgmå, myrspovar, häckande vitkindad gås.
Juli 2000 hittills - labb, roskarl, strand-

skator, kärnsnäppor mm

Man behöver båt för att kunna njuta av detta vilket begränsar besöken/besökarna dit ut något. Vi brukar gå iland på den lilla ön Sotaren och stå på en stugveranda och spana. Vagnhäll ligger ett par hundra meter söder om denna ö. Sträckflockarna kommer ibland rakt över huvudet och försvinner bort över skogen mot sydväst (d.v.s in i Närke). Sträcklednen verkar gå i NO-SV-riktning och man upptäcker vadarna ibland mot Blåsäsenhället i öster. Blåsäsen kan vara ett fullgott alternativ om man inte har båt och jag har själv sett arter som storskarv, strandskata, prutgås, pilgrimsfalk och havsörn härifrån.

Stor-Väringen är som sagt en lokal, med våra mått mätt, av mycket hög rang och har även arter som skårnsnäppa, smätärna, berglärka, ejder, prutgås (6 fynd), dvärgmå (6 fynd), vittrut och smådopping.

Österhammarssjön (2). Klassisk vadarlokal i det synnerligen fågelrika sjösystemet med Sällinge-, Finnåkers- och Sörbyssjön. Vissa år med lågvatten bildas dybankar som attraherar mycket vadare under sensommaren. Tyvärr kommer de riktigt bra åren alldeles för sällan och på senare har bara 1989 och 1994 har varit riktigt bra. Då rastade bl.a. kärnsnäppor, spovsnåppa, smalnåbbade simsnåppor, sandlöpare, kustpipare och större strandpipare.

Även de år med mer normalt vattenstånd så kan besök hit vara riktigt löande. Detta då lokalen verkar ingå i den sträckled som går över kommunen under sensommaren/hösten. Flera är de gånger då kärnsnäppeflockar kommit norrifrån, snurrat runt över sjön ett tag och sen

sträckit vidare söderut. Flockar med både kustpipare, myrspov och kustsnäppa har setts följa ungefär samma led. Att sitta i tomet en regnig sommarmorgon kan alltså vara riktigt trevligt! Men man måste vara på alerten, det går rätt fort när vadarna väl kommer och ibland är det vanskliga avstånd.

Hagaberg (3). En av våra mest välkända lokaler tillika kommunens mest väldoftande reningsdamm! På senare år så har tyvärr dammen växt igen mer och mer och om inget görs åt detta så kan det tyvärr snart vara slut med trevliga vadarobsar på denna lokal.

Tidigare år så sågs flockar av kärr- och småsnäppor, strandpipare och *Tringa*-vadare. Spovsnäppa rastade årligen liksom mosnäppor. Flockar av kärrsnäppor, kustpipare och någon myrspov är sedda översträckande liksom småspov och strandskata. Lokalen ligger i direkt anslutning till Väringen och sannolikt passerar dessa fåglar strax senare även över Vagnhäll ute på storsjön.

Sällingesjön (4). Berörs av samma sträckled som vid Österhammarssjön. Det skiljer mindre än en minut från att flockarna drar förbi där tills de siktas över Sällingesjön. 1998 gjordes flera obsar av sträckande flockar med kustpipare och myrspovar. Även kärr- och mosnäppor är sedda liksom småspovar och strandskata.

Sjömoområdet (5). Ett av kommunens bästa fågelområden men kanske inte just för arktiska vadare. I juli 1992 sågs en del myrspovar på sydsträck och även kustpipare är iaktagna. I samband med översvämningar i maj 1995 så rastade mängder av vadare och bland dessa även kärr- och mosnäppor samt myrspov och roskarl. Se även senare i ark-

tikeln.

Väder och sträckled

Vädersituationen är av största vikt när det gäller arktiska vadare på våra breddgrader. Då dessa helst bara "spurtar" förbi oss så måste det till dåligt väder för att hindra dem och få dem att rasta alt. flyga på lägre höjd. De flesta obsar av ovanligare arter som kustsnäppa och myrspov är förknippade med regnväder. Det är inte helt klart hur mycket regn som behövs för att få ner dem eller hur mycket de klarar att flyga vidare i. Detta är tydligt ute på Stor-Väringen: bra dagar men rätt mycket fågel så är det oftast regn/regnskurar medans det fina dagar inte rör sig något alls.

Men givetvis så kan det löna sig att åka ut även i fint/lätt mulet väder. Som exempel kan jag nämna två egna erfarenheter:

7/8 1998 - sitter i Österhammar-tornet på morgonen. Lätt mulet och nästan stilla. Vid 06:40 kommer sju adulta kustsnäppor lågt över skogen V om sjön och en timme senare 13 adulta kustpipare i samma spår.

18/7 1999 - står på Sotaren i gryningen. Klart och fint väder, svag vind. 05:35 kommer sju adulta spovsnäppor över våra huvuden och 05:55 ytterligare tre ex.

Det tyder på att den huvudsakliga mellansvenska sträckleden går i en NO - SV-riktning. Vadarna kommer in över Gävlebukten, ner mot Västmanland, över Gniens/Fläcksjön mm, vidare mot sydväst mot Hjälmarens västra del. De passerar då över Finnåker-Österhammar, vidare mot Väringen och ner över Hemfjärden. Vättern och Vänern är nästa etapp och

det höga siffroma från Vänersborgsviken (Vänerns sydvästra hörn) stöder denna tes. Tittar man på karta över kommunen så stämmer det rätt bra och man placera ut sig på en lämplig lokal i sträket!

Exceptionella tillfällen

Det är som sagt inte helt lätt att pricka in en bra vadar dag, eller att se något överhuvud taget. För "söndagsskådan" kan det tyckas som ganska "obekvämt" skådning: ofta dåligt och ruggigt väder, tidiga morgnar, långa händelsefattiga stunder (ibland timmar) och så en kort, flyktig obs på kanske lite dåligt håll. Är detta så kul egentligen? Ja, det är det!! Det är rätt ovanligt och svår-sedda vi pratat om här. Hur många har sett ett läckert gäng kustpipare på förbi-sträck här hemma?! Kustsnäppa är vardagsmat på t.ex. Öland men de skådare som sett arten här i kommunen är inte många.

Kryddan med det hela är att det kan dyka upp helt sanslösa tillfällen med vadare *en masse*. Ofta har detta att göra med extrema väderförhållanden, här är de situationer jag kommer att tänka på:

Juli-augusti 1989 och 1994 - lågvatten i Österhammarssjön med ypperliga möjligheter till vadarstudier. Två av kommunens tre sandlöpare ses liksom hela sju smalnåbade simsnäppor bland kärrsnäppor, större strandpipare mm. Den sistnämnda sommaren var mycket varm så frågan är om man vill uppleva detta igen! Jo, det vill man.

24/7 1998 - ett besök i ösregnet på Sotaren ett par timmar på fm: 270 arktiska vadare av 5 arter!! 130 myrspovar, 110

obest. vadare (troligen myrspov), 18 kustsnäppor och 2 kustpipare mot SV. 8 kärrsnäppor och en småsnäppa rastande. Toppdagen under två superveckor med mycket vadare på sträck över kommunen.

Augusti 1998 - den 27:e damp det ner en flock bestående av 22 småsnäppor, 8 kärrsnäppor och 2 spovsnäppor i en anlagd våtmark i Gammelbo. Dagen efter sågs hela 35 småsnäppor på ett över-svämrat fält vid Nederby. Då sågs även bl.a. kustpipare, kärrsnäppor, större strandpipare och hundratals tofsvipor. Även från Närke rapporterades om hundratals småsnäppor och andra vadare (inkl. tre tereknsnäppor!).

Juli 2000 - det helt sanslösa regnandet orsakar översvämningar på många håll. Vid Mon, Finnåker upptäcks vid en så-dan den 20:e över 100 kärnsnäppor, 10-12 spovsnäppor samt flera små- och mosnäppor och kustpipare. Dessa rastade i regnet och sträckte sen vidare. Även vid Nederby sågs kärr- och spovsnäppor och mycket *Tringa*-vadare.

Så nu, när ni ska ut och leta vadare (vilket jag hoppas ni blev sporrade till):

- ta en regnig morgon i slutet av juli
- försök komma ut till Sotaren med någon av klubbens båtägare
- om inte det går, åk till Österhammars-sjön/Hagaberg/Bläsåsen
- ställ upp tuben och höj blicken mot skyn (ja, man ska bli trött i nacken)
- se vadare och jubla!

Översvämningar vid Finnåker/Nederby/Ervalångarna/Fänninge är alltid värda att kolla.

Lycka till i era spaningar efter tundra's juveler!!